

ЦРНОГОРСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЈЕТНОСТИ
ГЛАСНИК ОДЈЕЉЕЊА УМЈЕТНОСТИ, 27, 2009.

ЧЕРНОГОРСКАЈА АКАДЕМИЈА НАУК И ИСКУССВ
ГЛАСНИК ОДДЕЛЕНИЯ ИСКУССТВ, 27, 2009.

THE MONTENEGRIN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
GLASNIK OF THE DEPARTMENT OF ARTS, 27, 2009.

UDK 811.163.41'373.6

Радмило МАРОЈЕВИЋ*

СЛОВЕНСКИ ЕТНОКУЛТУРНИ КОНЦЕПТ „СВОБОДА” У ЊЕГОШЕВОЈ ЕПСКОЈ ТРИЛОГИЈИ

Апстракт: У првом дијелу овог рада аутор образлаже етимологију ријечи *svōbōdā, њен однос према ближој *svōbōs и даљој творбеној бази *svōs закључивши да је у основи словенског етнокултурног концепта национална слобода. У другом и трећем дијелу рада разматра се парадигматика и синтагматика концепта „слобода” у Његошевој епској трилогији (тј. у спјевовима Луча микрокозма, Горски вијенац и Лажни цар Шћепан Мали).

Кључне ријечи: етнокултурни концепт „слобода”, етимологија именице *svōbōdā, парадигматика концепта „слобода”, синтагматика концепта „слобода”

0. Ми етнокултурни концепт насловљавамо „слобода”: умјесто савременог српског књижевног лика узели смо руски, Његошев (и примарни) лик *слобода*. Па да то и образложимо.

Разлог би био и то што је тако у руском, великом језику словенске културе. Пошто Његош користи тај фонетски лик у Горском вијенцу и у Лучи микрокозма (ми враћамо аутентични лик и у Лажном цару Шћепану Малом, који налазимо и у сачуваном дијелу рукописа), не може се варијанта *слобода* искључити из српског књижевног језика. Овдје се намеће трећи, највиши разлог: лик *слобода* чува везу са својом примарном творбеном базом, посесивном замјеницом свакога лица, а та творбено-семантичка веза објашњава природу етнокултурног концепта – у чему је специфичност српског (и уопште словенског) поимања ријечи *слобода*.

Само је Пјесник у стању да поетски реконструише основне етнокултурне концепте, и то је овдје – Петар II Петровић-Његош и

* Редовни професор Универзитета у Београду.

његова епска трилогија (тј. спјевови Луча микрокозма, Горски вијенац и Лажни цар Шћепан Мали). Филолог треба само да образложи пјесникову реконструкцију, и да појасни етимологију ријечи, што ми у овом раду и чинимо.

1. Етнокултурни концепт *слобода*. – Словенски етнокултурни концепт *слобода* [види т. 1.3], који су Срби наслиједили (и потврдили својом историјом, и пјесништвом на тој историји заснованим), има у основи националну слободу: *svōbōdā је осјећање онога ко је *svōbōs, а *svōbōs је статус онога ко је међу својима, ко је члан слободне заједнице [види т. 1.2], ко је дио свог (словенског) рода, ко је *svōs, односно *svōjōs. И облик *туђ*, антоним замјенице *свој* (даље творбене базе именице *слобода*) [види т. 1.1], потврђује примарно значење анализираног српског (и словенског) етнокултурног концепта – у његовој сржи је, дакле, национална слобода.

1.1. Етимологија: даља творбена база *svōs. – О односу даље творбене базе *svōs и ближе творбене базе *svōbōs именице *svōbōdā у једном другом раду написали смо сљедеће: „Облике потпуно паралелне позним словенским налазимо само у старопруском језику, па се посесивне замјенице *тојь* < *mōjōs, *тојь* < *tvōjōs и *својь* < *svōjōs не могу сматрати праиндоевропским формама, па ни балтичко-словенском језичком цртом, него резултатом утицаја прасловенског језика само на један од балтичких језика. Суфикс *-jōs у анализираним примјерима још нема функцију посесивног суфикса него је употребљен као суфикс секундарне адјективности, којим се атрибутивна посесивност само наглашавала – творбена база је већ имала категоријално значење посесивне замјенице. Да је прасловенски претходно имао тип *svōs показује изведеница *svobъ, која, упркос Фасмеровом тумачењу: „Праслав. *sveboda, svēboda „слобода” связано с цслав. *свобѣство*, *свѣство* | „persona”, где *svobъ от *својь* (см. *свој*), т. е. „положение свободного, своего члена рода”” [Фасмер³1996 III: 582, s. v. **свобода**] – није могла настати од секундарне форме *svōjōs него од примарне *svōs” [Маројевић 2006: 13–14 (знак | указује на прелазак на нову страну у цитатима)].

Примарна творбена база *svōs је, дакле, била прасловенска (и праиндоевропска) посесивна замјеница свакога лица. Нови, само словенски облик *svōjōs, као и облици *mōjōs и *tvōjōs, у којима је компонента *-jōs суфикс секундарне адјективности (којим се атрибутивна посесивност само наглашавала) утицао је, међутим, на развој посесивног суфикса *-jь*. Језичко осјећање је у суфиксу *-jōs у

анализираним примјерима „препознано” посесивни суфикс, па га је пренијело на генитиве личних замјеница *nas-ъ*, *vas-ъ*, од чијих су основа помоћу суфикса *-jъ* настале посесивне замјенице *našъ*, *vašъ*.

Врло је занимљиво, с тим у вези, да је помоћу истог суфикса настао антоним замјенице *svojъ* – облик **tjudjъ* (српски *туђ*, руски *чужой*) < **teudjōs*, од етнонима *Teudā* (име сусједног германског племена). То значи да је *svojъ* ‘онај који припада словенском роду’, а *туђ* је по примарном значењу ‘припадник германског рода’, као што су *Словени* < **Slovēne* – ‘они који слове, разумљиво говоре’, док су *Њемци* (*Нижемци*) < **Nēmьci* – ‘они који су нијемци, неразумљиво говоре’ (са словенског становишта, наравно).

1.2. Етимологија: ближа творбена база **svōbōs*. – О односу ближе творбене базе **svōbōs* и именице **svōbōdā* Петар Скок каже: „*Oblik svoboda* je očita izvedenica na *-oda* [...] od ie., baltoslav. i praslav. pridjeva **svobъ* [...] < ie. **sue-bhū-os*, u prijevoju **suo-bhū-os* „koji pripada plemenu ili stanuje na vlastitoj zemlji” [...]. Element *-bhū* je u ie. značenju „stanje”. [...] Apstraktum *svoboda* znači prema Iljinskom „pripadanje slobodnoj općenitosti, plemenu, skupštini, udruženju,” [Skok 1973 III: 286, s. v. **slobōda**].

Ближа творбена база је имала, дакле, значење статуса: **svobъ* је ‘онај који је слободан’, а слободан је био онај ко припада својој заједници (народу, земљи), тј. ко припада словенском роду/народу, а то опет значи да је словенски род/народ – по дефиницији слободан.

1.3. Етимологија: творбени формант *-oda*. – Петар Скок посвећује пажњу и суфиксу помоћу којег је изведена именица *svoboda*: „**-oda**, sveslav. i praslav. sufiks, danas mrtav i neproduktivan u svim slavina. Služi za tvorenje apstrakta od osnova kojima se leksikologijska porodica može odrediti samo lingvističkom analizom. [...] Prvobitno apstraktno značenje do danas su još očuvali *slobōda* [...] i *lagoda* [...], ali je veza sa *svoj* i *lak* posvema iščezla iz jezičke svijesti” [Skok 1972 II: 542, s. v. **-oda**].

Судећи по дјвјема наведеним изведеницама чија се творбена база може реконструисати, суфикс **-ōdā* је уносио не толико значење објективног колико субјективног стања, тј. значење осјећања. То значи да је именица *лагода* имала значење ‘осјећање лакости, лагодности’ (*нелагода* – значење ‘осјећање нелагодности’), а именица *слобода* пак – значење ‘осјећање слободности’, а то осјећање има неко ко је међу својима, ко је члан слободне заједнице, ко је дио свог (словенског) рода – који осјећа да има статус слободног, свог члана рода.

2. Парадигматика етнокултурног концепта *слобода*. – Послужићемо се лингвистичким термином *парадигматика* те ћемо њиме означити контекстуална значења појма-концепта (овдје: анализираног етнокултурног концепта *слобода*), кроз његове односе са другим ријечима, а који указују на та значења. Са тог аспекта посматран, етнокултурни концепт *слобода* има своје атрибутивне и предикативне конкретизаторе [види т. 2.2] и своје метонимијске конкретизаторе [види т. 2.3]. Поред тога, он се понаша као именица из категорије *singularia tantum* [види т. 2.1].

2.1. Етнокултурни концепт као *singulare tantum*. – У Лучи микрокозма именица **слобода** је једном посвједочена – у генитиву једнине: да слободе права уживају, [ЛМ 1078]. Али тај један примјер је важан јер показује да именица чува своје цјеловито значење и нема, из семантичких разлога, множину.

2.2. Атрибутивна и предикативна модификација етнокултурног концепта. – У Горском вијенцу именица **слобода** има шест потврда, у једнини: *вок.*: благо мени, јуначка слободо – [ГВ 2615]; *ном.*: а у њима умрла слобода [ГВ 2629]; Гора Црна и њена слобода! [ГВ 2647]; *ак.*: дивно име и свету слободу. [ГВ 268]; пали за чест, име и слободу, [ГВ 273]; *ген.*: О гњијездо јуначке слободе, [ГВ 710].

У два стиха Горског вијенца, 710. и 2615, етнокултурни концепт се модификује помоћу атрибута *јуначка*, као и у 1841. и 2999. стиху Лажног цара Шћепана малог [види т. 2.3]. У Шћепану Малом се једном, у 828. стиху, даје атрибут *света* (који налазимо и у 268. стиху Горског вијенца), једном, у 2473. стиху, апозиција *царица*, а једном, у 2479. стиху, и једно и друго: *света царица*.

У 836. стиху Шћепана Малог исказана је предикативна модификација етнокултурног концепта *слобода*. Пошто је израз *име слободе* само перифраза у значењу 'слобода', онда и стих представља само предикативну (а не метонимијску) модификацију концепта, тј. 'слобода је дивна'. Из истог разлога закључујемо да је у 2142. стиху спјева исказана атрибутивна модификација концепта, тј. значење 'дична слобода'.

2.3. Метонимијска модификација етнокултурног концепта. – У Лажном цару Шћепану Малом именица **слобода** има тридесет једну потврду, у једнини: *ном.*: кад слобода наша креће. [ШМ 834]; Слобода је име дивно – [ШМ 836]; споменик ће бит слобода!" [ШМ 2154]; зас^нја света царица слобода, [ШМ 2479]; већ им на нос мирише слобода. [ШМ 2757]; *ак.*: за слободу падшим јунацима; [ШМ 19]; *и пу-*

итише га на свободу те оде кући. [ШМ –728]; за свободу рода христјанскога, [ШМ 774]; кад свободу свету ружи [ШМ 828]; на свободу да се кући врате; [ШМ 1260]; рашта љубе ка душу свободу, [ШМ 1480]; за свободу и за име србско [ШМ 1689]; дајући му ти свободу? [ШМ 2034]; а заробе царицу свободу. [ШМ 2473]; љубимо ли свободу јуначку. [ШМ 2999]; да ћу њему дароват свободу [ШМ 3912]; *ген.*: мучениче и жртво слободе, [ШМ 193]; да слободе искру не угаси [ШМ 578]; кад слободе потрес чују, [825]; са помоћу Бога и слободе. [ШМ 1712]; врагу праве вјере и слободе, [ШМ 1839]; душманина слободе јуначке. [ШМ 1841]; Ја, поклоник правде и слободе, [ШМ 2059]; и слободе сви синови. [ШМ 2138]; и слободе дично име [ШМ 2142]; народности ни слободе не ма, [ШМ 2781]; *лок.*: о слободи и о народности [ШМ 2777]; *дат.*: Гори Црној и њеној слободи. [ШМ 386]; слободи је пир велики [ШМ 2427]; *инстр.*: до слободом и до прибјежиштем [ШМ 139]; Богу хвала, опита слободом – [ШМ 2747].

Метонимијску модификацију концепта *слобода* (употребу дијела умјесто цјелине – тачније: указивање на оно што слобода има, при чему се семантичка парадигма концепта проширује тим метонимијским конкретизаторима) налазимо (у Шћепану Малом) у именицама *род христјански* (у 774. стиху), *мученик* и *жртва* (у 193. стиху), *искра* (у 578. стиху), *потрес* (у 825. стиху), *враг* (у 1839. стиху), *душманин* (у 1841. стиху), *поклоник* (у 2059. стиху), *синови* (у 2138. стиху), *пир* (у 2427. стиху). Њима би се могле прикључити именице *права* (у 1078. стиху Луче [види т. 2.1]) и *гњијездо* (у 710. стиху Горског вијенца [види т. 2.2]).

3. Синтагматика концепта *слобода*. – Послуживши се лингвистичким термином *синтагматика*, ми њиме означавамо мјесто анализираног појма-концепта (овдје: етнокултурног концепта *слобода*) у систему комплементарних појмова-концепата. Са тог аспекта посматран, етнокултурни концепт *слобода* долази као завршна карика трочланог низа *име* (→ *народност*), *чест* и *слобода* [види т. 3.1] и као завршна карика двочланог низа *Бог* (→ *вјера* → *права*) и *слобода* [види т. 3.2]. Анализирани етнокултурни концепт може бити у функцији атрибутивног одређења другог концепта [види т. 3.3].

3.1. Комплементарност појмова *име* (→ *народност*), *чест* и *слобода*. – Синтагматика концепта *слобода* у Горском вијенцу је изражена његовом везом с појмовима *чест* и *име*. Концепт *име* има као синоним појам *народност* који се појављује у Горском вијенцу у ве-

зи с појмом *чест*, а у Лажном цару Шћепану Малом – у вези с појмом *слобода*.

(1) Комплементарне појмове *чест* и *име* налазимо у другом монологу (трећој реплици) владике Данила, у 657. стиху Горског вијенца:

*Треба служит чести и имену!
Нека буде борба непрестана,
нека буде што бити не може:
нек' ад прождре, покоси Сатана –
на гробљу ће изнићи цвијеће
за далеко неко покољење!*

[ГВ 657–662].

У посебном раду посвећеном другом монологу владике Данила дали смо сажети коментар овог фрагмента [Маројевић 2005⁶: 44–45], који ћемо овдје пренијети уз нужна скраћења, али и проширивши контекст за синтагматску везу именице *слобода* с појмовима *чест* и *име* (273. стих) контекстом за синтагматску везу именице *слобода* с појмом *дивно име* (268. стих).

Фрагмент се састоји од двије реченице, изговорене са узвичном интонацијом.

1 ° Прво је проста реченица, која је текстуално јасна:

Треба служит чести и имену!
[ГВ 657].

Три појмовне ријечи у стиху имају семантику богату асоцијацијама. Инфинитив има значење као у синтагми *служити Богу*, конкретизовано именицама у дативу. Именице се појављују, у низу са именицом *слобода*, у 273. стиху Горског вијенца:

*Што утече испод сабље турске,
што на вјеру праву не похули,
што се не хће у ланце везати –
то се збјежа у ове планине
да гинемо и крв проливамо,
да јуначки аманет чувамо,
дивно име и свету слободу.
Све су наше главе изабране,*

*момци дивни исто ка звијезде
што су досад ове горе дале –
сви падали у крваве борбе,
пали за чест, име и свободу,
и наше су утирали сузе
вјешти звуци дивнијех гусала^x.*
[ГВ 262–275].

Прва од њих (*чест*) дефинише се у 2317. стиху:

*Муж је бранич жене и ђетета,
народ – бранич цркве и племена;
чест је слава, светиња народња!*
[ГВ 2315–2317],

из чега слиједи да она има контекстуално значење '(национално) достојанство'. Друга (*име*) замјењује се у 2353. стиху именицом *народност*:

*Воскресења не бива без смрти:
већ вас виђу под сјајним покровом,
чест-народност ђе је воскреснула
и ђе ^с олтар на исток окренут,
ђе у њему чисти тамјан дими.*
[ГВ 2351–2355],

па се може узети да она то и значи – '(српска) народност', 'припадност (српском) народу'. Смисао 657. стиха би, дакле, био:

Треба бранити национално достојанство и народност.

Овдје треба подсејити на значење друге реченице у првом фрагменту [види даље т. (2)], у којој се каже да су потурчењаци похулили на светињу народа којем изворно припадају. А та светиња је свобода, национално достојанство и осјећај припадности српском народу.

2 ° Друго је зависно-сложена реченица са главном реченицом у стиховима 661–662. и двјема зависним условним реченицама (стихови 658–659); друга зависна реченица се у 660. стиху експлицира двјема реченицама које су у међусобном асиндетском копулатив-

ном односу (саставне реченице без везника). Формална и семантичка структура реченице може бити овако прокоментарисана:

Па и да се борба никад не заврши (тј. да се не заврши нашом побједом), па чак и да се деси немогуће – да нашу земљу покори Турска и да нас Турци све поубијају, наша жртва има смисла јер ће надахнути неко будуће покољење да извојује слободу.

Комплементарност концепта *име* (са синонимичним појмом *народност*) и концепта *слобода* потврђена је и у Лажном цару Шћепану Малом. У 1689. стиху први концепт је исказан именицом *име* и конкретузује се атрибутом *србско*:

*Сва јунаштва ваша од Косова
с којима се горе ове диче,
свеколике борбе нечувене
за слободу и за име србско
које памти наша Гора Црна,
све похвале те досле имасте,
све оките вјештијех гуслара^x
и све оно што се изрећ може
за похвалу правоме витештву –
све ви ово данас надвисисте.*

[ШМ 1686–1695].

У 2777. и 2781. стиху први концепт је исказан именицом *народност*, али се на различит начин конкретузује – исламизирани Бошњаци немају појма о својој (српској) народности и о слободи (нова вјера им је то осјећање заклонила), док Арнаути немају ни осјећање народности ни осјећање слободе из разлога које пјесник даље експлицира:

*Како бисмо ми то урадили
без помоћи некога другога
кад Бошњаци, наша родна браћа,
слијепи су те не виде ништа –
Куран им је очи извадио,
Куран им је образ оцрнио,
код њих не ^нма душе ни образа
који не би за Куран умро –
то је њина кукавна светиња,*

о слободи и о народности
у њих нико поњатија не ^нма –
у гроб су их об^нје сахранили.
Арнаут је ни вода ни вино,
народности ни слободе не ^нма,
он за образ не зна и поштење,
продаје се ко му више даде,
за новце ће свашто учинити –
матер продат а оца заклати.

[ШМ 2768–2785].

(2) Комплементарни појам *чест* је, дакле, ‘светиња народња’. У другом монологу (трећој реплици) владике Данила он се метафорично исказује синтагмом *свештени ђивот*:

Луна и крст, два страшна символа –
њихово је на гробнице царство;
слѣдоват им ријеком крвавом
у лађици грдна страданија,
то је – бити једно или друго.
Али хула на свештени ђивот
који га је млеко одранио –
то ми прса у тартар претвара!
Чвор не треба на праву младику,
што ће луна на крст страданија,
што л бијела сунцу на зјеницу!

[ГВ 631–641].

У посебном раду посвећеном другом монологу владике Данила дали смо сажети коментар овог фрагмента [Маројевић 2005⁶: 42–44], који ћемо овдје пренијети уз нужна скраћења.

Фрагмент се састоји од три сложене реченице.

1 ° На почетку је независно-сложена реченица, у којој су три асиндетске копулативне реченице са ослабљеном међусобном везом: прва је једночлана номинативна реченица са истоврсним субјектима *луна* и *крст* и са апозитивном допуном; друга је двочлана реченица са субјектом *царство*, субјекатским атрибутом *њихово* и предикатом *је на гробнице* (акузатив у функцији локатива); трећа је такође двочлана реченица у којој је *то* корелативна ријеч која за-

мјењује субјекатски дио реченице (претходна два стиха). Формална и семантичка структура реченице у нашем коментару добија овакву интерпретацију:

Два (су) страшна знамења: ислам, чији је симбол полумјесец, и (западно) хришћанство, чији је симбол крст – њихова власт почива на гробовима оних који су погинули за једну и за другу вјеру; слиједити крвави пут којим иду ова два симбола, односно религије, то значи – бити (изворно) муслиман или хришћанин.

Пошто пјесник користи именицу *крст* (у 631. стиху) у историјском значењу, у суштини са негативном семантиком, може се узети да он овдје има у виду западно хришћанство, нарочито католицизам, који је водио крсташке ратове против ислама и градио своје царство на гробовима вјерника, а не православље (тешко би се могло претпоставити да би православни епископ за своју вјеру рекао да је она „страшни символ”). За изворно хришћанство, тј. за православље, Његош очито користи синтагму *крст страдација* (у 640. стиху) у богословском значењу, и наравно са позитивном семантиком. Да је то тако, потврђују стихови 624–625. из истог монолога:

*Жрец Европе с светога амвона
хули «!» пљује на олтар Азије;
[ГВ 624–625].*

2 ° Друго је зависно-сложена реченица, са главном реченицом у 636. и 638. стиху [*то* је корелативна ријеч која замјењује субјекатски дио реченице *хула* (= субјекат) *на свештени ђивот* (= субјекатски атрибут)] и са зависном атрибутивном – у 637. стиху. Формална и семантичка структура реченице у нашем коментару изгледа овако:

Али кад неко похули на светињу народа којем изворно припада – то ме доводи до бијеса.

Именица *хула* у досадашњим коментарима или се семантизује другим ријечима – ‘одрицање’ (Љубиша, Петковић), ‘вријеђање’ (Ковачевић), ‘пљување’ (Ђукић, Назечић), ‘гажење’ (Томовић), или се задржава лексема истог творбеног гнијезда – именица *хуљење* (Вушовић) или глагол (аорист) *похули* (Решетар), *похулише* (Радо-

вић), (презент) *хули* (Барац), *похули* (Латковић, Младеновић), *хуле* (Банашевић, Томовић). Ми смо у овом коментару такође задржали ријеч истог коријена (треће лице једнине презента глагола свршеног вида *похули*).

3 ° Треће је формално независно-сложена копулативна асиндетска узвична реченица. Реченицом је остварено двоструко поређење, што значи да су прва и трећа реченица у њеном саставу семантички зависне од друге:

Као што није потребан чвор на правом изданку дрвета, тако није потребно калемити ислам, који симболизује полумјесец, на изворно хришћанство, које симболизује крст Христовог страдања; (није потребно калемити ислам на изворно хришћанство) као што није потребна очна мрена на извору највеће свјетлости.

Поређење је веома ефектно: поређење према нижем (*младика*) претходи поређењу према вишем (*сунце*), па је тиме остварена градација о којој пише Банашевић. Али није сунце „смела метафора за око”, него је *бијела* 'очна мрена' смјела метафора за помрачење сунца мјесецом. Зато нешто касније (650. стих, из истог монолога) владика Данило каже: мјесец ми је сунце заступило.

Симболику именица *луна* и *крст* у 640. стиху посебно смо размотрили, уз слједећи закључак: „На основу наведеног прегледа тумачења и њихове анализе може се закључити да је семантичка структура симбола *луна* и *крст страдања* комплексно представљена само ако бисмо све коментаре посматрали као цјелину, а да је у појединачним коментарима приказана парцијално. Зато ћемо ми рећи да је *луна* 'полумјесец као симбол ислама' у основном и 'исламски свијет уопште и исламизирани Срби у Црној Гори посебно' у пренесеном значењу; *крст страдања* је 'часни крст као хришћански симбол у спомен на Христова страдања' у основном и '(православно) хришћанство уопште и православље у Црној Гори' у пренесеном значењу; акузатив са предлогом *на* употријебљен је у функцији локатива ('зашто ће полумјесец на часном крсту' односно 'потурице у православној Црној Гори')” [Маројевић 2005 а: 437].

(3) Шта је то *свештени ђивот* који је (некога) *млеком одранио* (у 637. односно у 638. стиху Горског вијенца)?

Основно значење свакако није „обред причешћа”, од којег полази Петковић, него оно на које указује Калезић: „свети ћивот (свакако са моштима)”, мада је *кивот* у руској традицији и ормарић у којем се чувају иконе и друге вјерске реликвије. Али се овдје остварује најприје метонимијско (ћивот → вјерска светиња → вјера), а затим и метафорично преношење значења (вјерска светиња → народна светиња → народ).

1 ° Само од метонимијског значења ‘вјера’ у својим коментарима полазе Решетар, по коме је *свештени ћивот* „вјера у којој [човјек] би отхрањен”, Ковачевић, за кога је то „ковчег завета, начело вере у којој се човек родио”, Латковић, који каже да је то „вјера у којој је [човјек] васпитан, одњивљен, у којој је сазнао прве истине о животу”, и Младеновић, који држи да је *свештени ћивот* „властита вера у којој је [човек] васпитан,,; Радовић указује на „оне који похулише на своју веру у којој су рођени,,; по Банашевићу, субјектом хула „се алудира на потурчењаке који хуле на веру у којој су рођени”; за Петковића хула на *свештени ћивот* је „одрицање од вере у којој је човек рођен”.

2 ° И од метонимијског и од метафоричног значења ‘вјера и народ’, односно ‘вјера и земља’, полази Љубиша, који говори о „онијем кршћанима који се одреку своје вјере и народности, пак се потурче”, Вушовић, по коме је *свештени ћивот* „вера и земља у којој се [човек] родио”, и Барац, за кога су то „свете моћи у земљи, која га је млијеком отхранила”; најопширније значење описује Томовић: „поријекло, народ, вјера у којој су [људи] рођени”, „вјера праотаца својих, убјеђења за која су преци у боју гинули”.

3 ° Само од метафоричног значења ‘народ’ полази Ђукић, по коме је *свештени ћивот* „народност”, и Назечић, за кога је то „своје име и свој народ”.

У Његошевом стиху реализује се само метафорично значење: *свештени ћивот који га је млеком одранио* је ‘светиња народа којему неко изворно припада’ (црногорске потурчењаке свакако није православна вјера „млеком одранила”, али јесте српски народ) [тумачење израза најприје смо изложили у Маројевић 2005 ⁶: 23–24, гдје су дати и библиографски подаци о претходним, овдје наведеним тумачењима].

3.2. Комплементарност појмова *Бог* (→ *вјера* → *правда*) и *свобода*. – Синтагматику етнокултурног концепта *свобода* налазимо и у његовој вези с концептом *Бог*, у 1712. стиху Лажног цара Шћепана Малог:

*а вјернога народа је мало
који иде по ћуди Господу:
нит је шака, нит је пуна капа –
управо би прегрст напунио,
али га је доста за чудеса
са помоћу Бога и слободе.*

[ШМ 1707–1712],

с концептом *вјера*, у 1839. стиху спјева:

*Да горимо свијећом – залуду:
исправит се никад не можемо
врагу праве вјере и слободе,
но удримо док је од нас трага
душманина слободе јуначке.*

[ШМ 1837–1841],

те с концептом *правда*, у 2059. стиху:

*„Ја, поклоник правде и слободе,
збиљски, царе, и тебе се клањам,
а владици и светом патрики
благослова иштем да ми пошљу,
па поздрављам све редом главаре,
све лавове и горске вукове. [...]”*

[ШМ 2059–2064].

Наведени примјери могу се посматрати као варијације једне исте двокомпонентне синтагматске везе анализираниог етнокултурног концепта с обзиром на то да је *права вјера* 'изворно хришћанство, православље' метонимијска актуализација концепта *Бог*. Именица пак *правда* је у свом савременом руском значењу, по оштроумном запажању Бориса Успенског (које је образложио на предавању на Филолошком факултету у Београду, 24. марта 2008), 'божија истина', а из њега се развило савремено српско значење 'справедливост'.

3.3. Синтагматске везе *Црна Гора* и *слобода*, *слобода* и *прибјежиште*. – Наведене синтагматске везе не укључујемо у синтагматику етнокултурног концепта *слобода* зато што је прва: Гора Црна и њена слобода! [ГВ 2647], *дат.*: Гори Црној и њеној слободи. [ШМ 386] остварена у хендиадису као стилској фигури, при чему је компонента *слобода* заправо атрибутивна актуализација концепта *Црна Гора*, док је друга: до слободом и до прибјежиштем [ШМ 139] двострука атрибутивна актуализација истог, али у контексту стиха неисказаног концепта (*Црна Гора*).

ЛИТЕРАТУРА

Маројевић 2005^а: Петар II Петровић-Његош. *Горски вијенац*. Критичко издање. Текстологија. Редакција и коментар Радмило Маројевић. Подгорица, 2005.

Маројевић 2005^б: Радмило Маројевић. *Монолог владике Данила „Ђе је зрно клицу заметнуло...”* (критика досадашњих тумачења и научно издање текста). – Радови / Филозофски факултет Универзитета у Бањој Луци, Бања Лука, 2005, бр. 8, с. 11–51.

Маројевић 2006: Радмило Маројевић. *Конкуренција посесивних падежа и посесивних суфикса у прасловенском језику*. – Култура и образовање: Зборник радова са научног скупа (Бањалука, 10–11. новембра 2006). Бањалука, 2006, с. 7–30. (Научни скупови. Књ. 7. Т. I).

Skok 1972 II: Petar Skok. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Knjiga druga: K – Poni¹. Zagreb, 1972.

Skok 1973 III: Petar Skok. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Knjiga treća: Poni² – Ž. Zagreb, 1973.

Фасмер³1996 III: Макс Фасмер. *Этимологический словарь русского языка*. В 4 т. Т. III. Пер. с нем. и доп. О. Н. Трубачева. 3-е изд., стер. Санкт-Петербург, 1996.

НАПОМЕНА УЗ ЧЛАНАК „СУДБИНА ПРАСЛОВЕНСКИХ ГЛАСОВНИХ ГРУПА *kti, *gti, *chti” РАДМИЛА МАРОЈЕВИЋА

У 26. књизи Гласника Одјељења умјетности ЦАНУ (Подгорица, 2008, с. 49–65) објављен је рад *Судбина прасловенских гласовних група *kti, *gti, *chti* Радмила Маројевића. У раду су направљене штампарске грешке које овде исправљамо.

1. Систематске техничке грешке треба исправити по следећем обрасцу:

<u>Уместо знака:</u>	<u>Треба да стоји:</u>	<u>А то је знак за:</u>
$\frac{3}{4}$	і	„неслоговно і”;
џ	ѣ	ћир. „јат” (лат. ѓ).

2. У 7. реду одоздо на с. 53. фонему треба означити са (t'). Исти знак треба да стоји на крају шестог реда одозго на с. 63. Другим речима, уместо другог апострофа на оба места треба да стоји друга угласта заграда којом се обележавају фонеме.

3. У 12. реду одозго на с. 54. знак за сливеност гласова *kh* треба да стоји као наредни знак непосредно изнад њих.

4. У 14. реду одоздо на с. 54. рани староруски примери треба да гласе: с з гѣила, рѣзгѣ ѣ ва сѣ, огѣиѣ.

5. Подредни знак за назал одштампан је раздвојено, а треба га спојити с графемом „о” (на више места: на крају с. 55, на почетку с. 56, у 10. реду одоздо на с. 63, у 2. и 6. реду одозго на с. 64). Исто тако, латиничко *љ* писано једним словом треба одштампати тако да се уметне испод слова *l* истоветни подредни знак који стоји с десне стране (у три примера, у 3. и 4. реду одоздо на с. 63).

6. У 9. и 10. реду одозго на с. 56. знак који стоји између *k* и *t* треба спустити испод реда а наведене две графеме примакнути.

7. Уместо знака извода одштампани су знаци навода (у трећем реду одоздо на с. 59. и у 12. реду одозго на с. 61).

8. На крају резимеа на руском језику (с. 65) треба додати: учениу А. Белича.

Радмило МАРОВЕВИЧ

СЛАВЈАНСКИЈ ЕТНОКУЛТУРНИЈ КОНЦЕПТ „СВОБОДА”
В ЭПИЧЕСКОЙ ТРИЛОГИИ ПЕТРА ПЕТРОВИЧА-НЕГОША

Резюме

В первой части настоящей работы рассматривается этимология существительного *svǫbǫdā, его отношение к ближней и дальней словообразующей основе (соответственно *svǫs и *svǫbǫs), и делается вывод, что в основе славянского этнокультурного концепта „свобода” – национальная свобода.

Во второй и третьей части работы рассматривается парадигматика и синтагматика концепта „свобода” в эпической трилогии Петра Петровича-Негоша (т. е. в поэмах „Луч микрокозма”, „Горный венец” и „Самозванец Степан Малый”).

Драган Караџић, *Исток писма I*, 56 x 76, комбинована техника, 2004.